

ЗАХОПЛЕННЯ ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ ПОЛЬЩЕЮ В 1919-1923 РР. (МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ)

О. Юхимюк

Волинський державний університет імені Лесі Українки

Внутрішня роз'єднаність українського народу, відсутність самостійної цілісної держави стали причиною того, що долю українців після першої світової війни вирішували чужоземні держави, часто необізнані з політичним та економічним становищем України. Цьому сприяли також суперечливі відносини між країнами, що виникли внаслідок розпаду багатонаціональних імперій. Особлива увага приділялась етнічним українським землям, які в історичній літературі дістали назву Західної України, включаючи Східну Галичину, Західну Волинь, Полісся та Холмщину, що попередньо належали Російській та Австро-Угорській імперіям.

Створюючи ілюзію зацікавленості, країни Антанти досить тривалий час обговорювали питання про статус Східної Галичини в різноманітних комісіях, місіях і радах Паризької мирної конференції. Проблемою номер один було припинення польсько-української війни, що розпочалась збройною інтервенцією польських військ проти українського народу.

В літературі зустрічається думка про те, що в Парижі не усвідомлювали, що віддають один народ під владу іншого. Насправді це не так. Франція, говорилося, зокрема, в доповідній записці делегації до МЗС УНР, мріє передати "роль Росії як протизваги німецької мілітарної сили та як сторожі французьких інтересів на сході Польщі". Впливові політичні кола Франції не приховували своєї орієнтації на створення „Великої Польщі“ за рахунок німецьких, білоруських та українських земель. Обіцянками територіальних прирощень вони намагалися залучити до союзу Польщу, Румунію, Чехословаччину. Що ж стосується Англії, то вона практично до початку 1917 р. не цікавилась українським питанням і була мало знайома з політичним і економічним становищем України. США ставилися до УНР цілком негативно.

Отже, за підходами до проблеми незалежної України Антанта поділилась на дві групи країн: Англія, Італія, Японія, істотні інтереси яких не вимагали відбудови Росії, і Франція та США, метою яких було відновлення федеративної Росії. Саме представники другої групи наполягали на передачі українських земель під владу Польщі. При цьому вони ігнорували виступи українських представників у західних країнах про природне право українського народу на самовизначення.

8 червня 1919 року після численних лицемірних заяв про прагнення Антанти справедливо вирішити українське питання Рада міністрів Мирної конференції офіційно дозволила польському урядові застосувати усі наявні у нього збройні сили для окупації Східної Галичини до ріки Збруч. 25 червня була схвалена остаточна редакція постанови Верховної Ради з цього приводу. Для заспокоєння світової громадськості і, перш за все, українського народу, у постанові було відзначено, що у Східній Галичині встановлюється цивільне управління під мандатом Антанти, яка і має забезпечити – "наскільки це можливо" – автономію цієї території, політичні, релігійні й особисті свободи громадян. Передбачалося, що цей мандат буде діяти аж до моменту самовизначення населення Східної Галичини щодо її політичної незалежності".

Це рішення Найвища Рада опісля доповнила ще постановою від 11-го липня 1919 року такого змісту: "Польське державне правління буде уповноважене ввести в Східній Галичині цивільну управу після того, як заключить із союзними і заприятельними державами договір, якого постанови мають по змозі забезпечити автономію території і також політичні, релігійні та особисті свободи її населення".

Отже, без відома і згоди українського народу, його повноважних органів влади відвічна українська земля віддавалась під окупацію поляків з туманними обіцянками про автономію. Доля інших західноукраїнських земель теж була свавільно вирішена на користь загарбників. Польща одержала повноваження на окупацію всієї Галичини та введення цивільної адміністрації на цій території.

10 вересня 1919 року був підписаний Сен-Жерменський мирний договір із Австрією, який зафіксував визнання нових державних кордонів, що утворились після ліквідації Австро-Угорської імперії. Юридичною основою галицької проблеми була стаття 91-ша Сен-Жерменського договору, де

було сказано, що Австрія зрікається на користь союзних держав, тобто Антанти, всіх прав до територій, які перед тим належали до австро-угорської монархії і які залишилися поза кордонами самої Австрії.

20-го листопада 1919 року Найвища Рада на засіданні прийняла опрацьований комісією для польських справ проєкт статуту під назвою “Договір між Союзними державами і Польщею щодо Східної Галичини”. Згідно з цим проєктом, Галичина мала стати окремою автономною країною, якою впродовж 25 років мала адмініструвати Польща на основі окремого мандату і під контролем Союзу Народів.

Щойно був затверджений Статут, а вже польський уряд, за підтримкою Франції, виступив проти 25 річного строку мандату, і 25 грудня Рада голів делегацій пішла на зустріч польським вимогам, знявши з Статуту строк мандату.

В той же час велись переговори між УНР і Польщею. Результатом стала Варшавська угода, оформлена двома основними документами — політичною конвенцією від 21 квітня 1920 і військовою конвенцією від 24 квітня 1920, яка вважалася інтегральною частиною політичної конвенції. Крім того, передбачалося укласти спеціальні економічно-торговельні угоди. Загалом цей договір не був популярним ні серед українців, ні серед поляків. Як результат тривалого процесу становлення і розвитку міждержавних взаємин УНР та Польщі, він лише зміцнив статус УНР як залежної від нової союзниці держави.

Визнавши Варшавським договором незалежність УНР і отримавши за це 1/5 території України, Польща цим же нормативно-правовим актом підготувала ґрунт для Ризького миру, який цю незалежність заперечив. За умов військових невдач під тиском урядів країн Антанти польський уряд на конференції в Спа (15-16 липня 1920 р.) погодився розпочати переговори з радянським урядом Росії, оскільки конференція займалася тільки двома справами: налагодженням взаємин з Німеччиною і рятіванням Польщі від радянської експансії.

Найвища рада Антанти рішуче висловилася за те, щоб Східна Галичина затримала свій міжнародний статус, незалежний від Польщі. Щодо решти України, то Найвища Рада теоретично прийняла зобов’язуючу заяву польської влади, що вона буде шанувати право самовизначення народів.

Прелімінарним договором, підписаним в Ризі 12 жовтня 1920 р. радянською та польською сторонами, визнавалась незалежність радянської України і Білорусі, визначалась лінія державного кордону між Польщею і радянськими республіками.

В той же час українці ще робили на міжнародному рівні спроби врятувати ситуацію. У пошуках міжнародної підтримки у конфлікті з Польщею керівники ЗУНР звернулись до Ліги Націй, створеної, як проголошувалось, для вирішення суперечок між державами шляхом компромісу. У листопаді – грудні 1920 р. на першій Асамблеї Ліги Націй у Женеві перебувала галицька делегація, очолена головою уряду ЗУНР Є. Петрушевичем. Її члени зустрічалися з представниками великих держав, керівництвом Ліги, поширювали матеріали, що торкалися галицької проблеми. Проте, не вдалося знайти країну-члена Ліги, яка погодилася б поставити це питання на порядок денний.

18-го березня 1921 року в Ризі підписано мирний договір між Польщею та радянською Росією. За його умовами до Польщі відходили приблизно половина Білорусії з населенням близько 4 млн. чоловік і вся Західна Україна (Холмщина, Підляшшя, Західна Волинь та Західне Полісся) з населенням понад 10 млн. чоловік (64% українці). Доля Галичини була вирішена Радою послів країн Антанти дещо пізніше. Такий східний кордон Польщі проіснував 18 років.

У лютому 1921 р. з англійською допомогою ця справа потрапила на порядок денний засідання Ради Ліги Націй в Парижі. У постанові Ради Ліги від 23 лютого вказувалося, що Польща є лише фактичним військовим окупантом Східної Галичини, яка лежить поза межами польських кордонів, і що її правове становище не регулюється існуючими міжнародними угодами та нормами. Посилаючись на Сен-Жерменський договір, Рада Ліги Націй вирішила передати справу Раді Послів Антанти. Таким чином Ліга Націй відновила надії на сприятливе вирішення долі Східної Галичини великими державами. У вересні 1921 р. Ліга Націй знову займалася цим питанням. Асамблея 27 вересня ухвалила постанову, в якій закликала Раду Ліги Націй звернути увагу Верховної Ради Антанти на необхідність якнайшвидшого визначення державно-правового статусу Східної Галичини.

Генеральна Асамблея Ліги Націй, що розглядала це питання 22 вересня 1922 р., теж не змінила статус Східної Галичини, а ухвалила постанову такого ж змісту, як і у вересні 1921 р. Рішення Ліги викликали в галичан певну симпатію та довіру до цієї організації.

Міжнародна конференція в Генуї, яка відбулася весною 1922 р. і на якій з англійської ініціативи було підняте питання Галичини і навіть було внесено проект автономного статуту для неї, закінчилася невдачею і жодного рішення на захист українського народу так і не було прийнято.

26 вересня 1922 року більшістю голосів польського Сейму був ухвалений документ під назвою “Закон про принципи загального воєводського самоврядування, зокрема, Львівського, Тернопільського і Станіславського воєводств”. Цей закон приймався для заспокоєння міжнародних чинників, створення враження про задоволення Польщею вимог українського населення, оскільки країни Антанти до цього часу утримувались від однозначного визнання окупації Східної Галичини.

Завдяки цьому Рада Послів 14 березня 1923 р. вирішила визнати за Польщею всі права суверена на території Східної Галичини, з врахуванням положень Сен-Жерменського мирного договору відносно зобов'язань, які несуть держави, що одержали територію колишньої Австро-Угорської монархії.

Таким чином, Рада послів Антанти без згоди українського народу, проти його волі, всупереч загальновизнаним міжнародним нормам пішла назустріч анексіоністським домаганням Польщі, якій своїми рішеннями передала західноукраїнську землю у довічне підпорядкування. Це і був заключний міжнародно-правовий акт, який регламентував статус Східної Галичини включно до другої світової війни.